

Türkiye Baskısı | İstana

Şubat 2001 | 150 TL

FP

Foreign Policy

KÜRESEL POLİTİKA, EKONOMİ VE FİKİRLER

Küresel Sosyal Adalet Arayışı

Kemal Derviş

Ayrıca

**Türk Dış Politikasının
Ufuksuzluğu**

*Nimet Beriker-Atiyas
Cengiz Çandar*

Coğrafyanın Esirleri

Ricardo Hausmann

Krizin Dersleri

Erda Gerçek

Yeni Dünya Eski Yaklaşımlar

Nimet Beriker-Atiyas

Bu yazıyı yazma fikri doksanlı yılların sonuna doğru Türk dış politikası konusuna entellektüel ilginin ne kadar az olduğu konusunda kişisel bir gözlem üzerine ortaya çıktı. Birkaç köşe yazarı akademisyen ve büyükelçinin gündeme girebilmiş olayların kısa dönemli yorumlarından oluşan katkılarının dışında doksanlı yılların ikinci yarısından itibaren Türk dış politikasına ilişkin kamuoyunda kapsamlı bir tartışma yok gibiydi. Oysa Türkiye'de diğer konularda, özellikle de ekonomik meselelerde ister "yenilenme" adı altında ister "kalite" adı altında olsun, bürokratları, akademisyenleri, gazetecileri, sivil toplum örgütlerini de içeren değişik tartışma platformları mevcut. Peki ama Soğuk Savaş'ın bitmesi ile birden bire kendini yepyeni bir uluslararası yapı için de bulan Türkiye'de, özellikle doksanlı yılların sonundan itibaren dış siyaset ve uluslararası siyasetteki seçenekler neden zihinlerde bu kadar az heyecan uyandırdı? Hele Türkiye'nin dünya devleti olma iddialarında dış politika meselelerinin kilit konular olduğu düşünülürse. İsterseniz akla gelen ilk cevaplara şöyle bir bakalım:

Türk dış politikasının kapsamlı bir tartışmaya konu olmamasının bir nedeni dış politikanın genelde kapalı kapılar ardında gerçekleşen, "devlete ait" bir konu olduğu izlenimi veya gerçeği olabilir. Türkiye'de

özellikle 1997'de başlayan 28 Şubat süreci ile birlikte Silahlı Kuvvetlerin iç ve dış politika karar alma süreçlerinde ağırlıklı bir rol üstlenmesi, dış siyaset üretme ve uygulama sürecinin milli güvenlik kurulunun saptadığı genel siyasi çerçevede sürdürülmesi, milli davalar hâline gelen çoğu meselenin siyasi partiler tarafından dahi çok seslilik sağlayacak şekilde irdelenememesi bazı meselelerin tartışılmasında görünmez bir tabunun varlığını düşündürülebilir.

Bir ikinci neden, Türkiye'de uluslararası ilişkiler konusunu tartışacak yeterli sayıda kurum bulunmaması olabilir. Siyasetçiler ve bürokratlar ile üniversiteler dışında, sadece siyaset üretimine yönelik bağımsız düşünce kuruluşlarının eksikliği bir etken sayılabilir. Temel bilim üretme kurumları ile siyaset üretme ve yürütme kurumları arasında geçişkenliği sağlayan, her iki kurumdan da beslenen, amacı alternatif veya tamamlayıcı siyaset üretmek olan düşünce kuruluşlarının örnekleri Türkiye'de henüz ancak gelişme aşamasında.

Üçüncü neden Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dış siyaset parametrelerinin netleşmemesi olabilir. Soğuk Savaş'ın bitmesinden hemen sonra Türk dış politikası değişen uluslararası ortamla uyumlu bir şekilde yeni uluslararası oluşumlara destek vermekten ve bunlara aktif olarak katılmaktan sakınmamıştı. Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığıyla çakışan bu dönemde Türk dış politikası açısından Soğuk Savaş dönemine göre oldukça renkli bir tablo da ortaya çıkmıştı. Ancak bu yeni tarz, Türkiye'nin doğrudan taraf olduğu meseleleri de kapsayan, Soğuk Savaş sonrası yeni dış po-

Yrd. Doç. Dr. Nimet Beriker-Atiyas Sabana Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi öğretim üyesidir.

litika parametrelerinin benimsenmesi ve uygulanması şeklinde değil, kendisinin doğrudan taraf olmadığı konularda uluslararası camiayla birlikte hareket etmek şeklinde oluştu. Türk dış politikası halen Türkiye'nin doğrudan taraf olduğu konularda genel ve durağan "prensipler" (ülkelerin top-rak bütünlüğüne saygı gibi) ve "meseleler" (Kıbrıs sorunu, Avrupa Birliği'ne üyelik gibi) bazında yürütülüyor. Dış siyasetin uygulanma biçimi ise meselelerle ilgili alınan "tavır"ların klasik diplomasi araçları ile savunulması üzerine kurulmuştur. Bu da pratikte statik ve savunmacı bir üslup anlamına geliyor. Türk dış politikası tasarımı Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin doğrudan taraf olduğu meseleleri de kapsayan parametreler ve bunların araçları oluşturulmamıştır. Bu durum aynı zamanda Türk dış politikasının tartışma çerçevesinin olmaması demektir.

Son olarak, Soğuk Savaş'ın bitmesi ve iki bloklu yapının kaybolması dış politika analizi ve üretimi için geçmişte kullanılan araçları günümüzde yetersiz kıldı. Bu konulara ilgi duyanlar eskiye nazaran çok daha değişken ve karmaşık bir etkileşim sisteminden yeni araçlarla anlam çıkarmak durumunda kaldılar. Bu durum entellektüel bakımdan dış siyaset analizinde daha zor bir görevle karşılaşılması anlamına gelmekte.

Saniyorum ki yukarıda belirtilen dört husus özellikle doksanlı yılların sonundan bu yana Türk kamuoyunda dış politika tartışmalarının neden az renkli olduğunu açıklar. İlk iki konu daha çok dış politika üretiminde şeffaflık, katılım ve kurumsal kapasite sorunları ile ilgili önemli yapısal ve kurumsal kısıtları içeriyor. Üçüncü ve dördüncü konular ise dış politika üretimi ve uygulaması ekseninde entellektüel ve pratik bir sorunsalı dile getiriyor. Bu yazıda önemi yadsınmayacak ilk iki konudan ziyade son iki konuyu tartışmak istiyorum.

DIŞ POLİTİKA NASIL TARTIŞILIYOR?

Yukarıdaki saptamalar ışığında Türk dış siyasetinin özellikle medyaya yansıyan şekli ile nasıl tartışıldığına bir göz atalım.

Dış olayların gündem oluşturması çoğu kez dış politikada kriz yaşandığı durumlarda veya Türkiye'nin

Bu ikili ülkelerini farklı bir noktaya götürebilecek mi?

"hayati" konularında bir gelişme yaşandığında sözkonusu oluyor. Örneğin, Kıbrıs konusunda yeni tur görüşmelerin başlaması, AB'ye üyelik sürecinde yeni bir döneme girilmesi, Ermeni soykırımı iddialarına dayalı yasa tasarılarının gündeme gelmesi gibi durumlarda dış politika konulan ön plana çıkıyor.

Konular, tartışılırken genelde tarih ve hukuk boyutları ile ele alınıyor. Tarihsel analizlerle ileriye yönelik öngörülerde bulunuluyor veya problem konusu hakkındaki "bizim" tezlerle karşı tarafın iddiaları "çürütülüyor."

Yorumlar daha çok "hangi kartı oynamak lazım" düzlemi ile karşı tarafın "elinin" hangi unsurlarla zayıflatılacağı konusuna yoğunlaşıyor. Çoğu kez bu aşama zaten "zayıfı azaltmaya" yönelik çabalara karşılık geliyor. Buna örnek olarak ABD Temsilciler Meclisi Uluslararası İlişkiler Komisyonu'ndan geçen Ermeni tasarısı veya Fransa'da aynı konuda kabul edilen yasa üzerine gelişen tartışmalar verilebilir.

"Kaliteli" dış politika yorumu bir konuda mevcut durumla ilgili en iyi tahlili yapan, en doğru siyasi taktiği öneren ve ileriye dönük en iyi tahmini yapan çalış-

malarla sınırlı kalıyor. Bu türden çalışmalar da "içeriden bilgi" alabilen, emekli büyükelçiler ve istihbarat ağı iyi gazeteciler ve akademisyenlerce yapılıyor.

Bütün bu unsurları dış politikada işlevsel parametrelerin bulunmamasının birer sonucu olarak görebiliriz. Dış siyaset parametrelerinin şekillenmediği siyasi ortamlarda olayların değerlendirilmesi için olayın kendisinden ve tarihi geçmişinden başka alınacak referans noktası yoktur. Dolayısı ile olayların değerlendirilmesi güncel kaygan zeminler üzerinde yapılmaya çalışılır. Örneğin bu bağlamda aslında önemli bir onu olan Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Hafız Esat'ın cenazesine gitmesi hakkında ancak sığ bir tartışma yapılabiliyor. Yine Cumhurbaşkanı'nın İran'a gidip gitmemesi veya Türk-Yunan yakınlaşması koz-metik mi değil mi tartışmaları ancak işlevsel parametreler içinde ele alındığı için fazla birşey ifade etmiyor.

İşin ilginç tarafı bu durum belki de en çok "liberal" dış

Uluslararası ilişkilerde Realist yaklaşımın varsayımlarının çoğunun Türk dış politikasını tasarlayan ve uygulayanların yaklaşımlarında egemen olduğunu görmekteyiz.

politika anlayışına sahip düşünürleri olumsuz etkiliyor. Çünkü zaten baskın olan klasik realist yaklaşım "güç dengeleri," "düşmanımın düşmanı dostum," "koz-lar," "kartlar" vs gibi kalıplarla tamamen tepkisel düzeyde de olsa iyi kötü bir açıklama zemini bulabiliyor. Liberal yaklaşımın bu anlamda güncel politika üretme araçları çok daha zayıf.

TÜRK DIŞ POLİTİKASININ SÖYLEMLERİ VE VARSAYIMLARI

Türkiye'de dış politika bazı söylemler üzerine kurulmuştur. Bunlardan biri de ülkenin jeo-stratejik konumudur. Bu hem dışışleri hem de askeri belgelerin hemen hepsinde geçen bir kavramdır. Bir başka söylem ise Türkiye'nin "köprü" olma vasfıdır. Ekonomik, kültürel, coğrafi köprü olma özelliği Türkiye'nin uluslararası stratejik "vazgeçilmezliğinin" vurgulanması bağlamında hayli sık kullanılan bir benzetmedir. Bu-nun yanı sıra Türkiye'nin komşuları açısından "özel" coğrafyasının vurgulanması, düşman komşuların orta-sında bulunması bir ana temadır. Türkiye'nin Müslü-

man kimliğinin Batı tarafından istenmemesi, Hıristiyan kulübü veya haclı seferleri klişeleri yine sıkça başvurulan benzetmelerdir. AB ilişkileri bağlamında "zaten bizi almayacaklar" sloganı da mütemediyen kullanılır. Dış politika yorumlarında en çok kullanılan kavramlardan birisi de "denge politikasıdır". Denge politikası yine mevcudu muhafazaya yönelik savunmacı bir dış politika davranışı ve amacıdır. Bu bağlamda değişen dengeler, yeni dengelerin ne göstereceği, yorumlarda genellikle başvurulan kalıplardır.

Soğuk Savaş sonrası Türk dış politikasının varsayımlarının Türkiye'nin birincil öneme sahip dış siyaset konularında (Kıbrıs, Ege, AB) hâlâ önemli ölçüde Soğuk Savaş varsayımlarıyla aynı olduğunu söylemek pek yanlış olmaz. Bunda Soğuk Savaş tehditlerinin ve-yazı benzer yeni tehditlerin halen bölgede sürdüğü anlaşıyor etkilidir. Kısaca uluslararası ilişkilerde Realist yaklaşımın varsayımlarının çoğunun Türk dış politikasını tasarlayan ve uygulayanların yaklaşımlarında egemen olduğunu görmekteyiz. Bu yaklaşımın yan-sımları şu şekilde

- Çatışmacı bir uluslararası ortamda esas olan ülkelerin çıkarlarının gözetilmesi ve artırılmasıdır. Çıkar tanımı genel-de "güvenlik" çıkarları olarak algılanır. Bunlar durağan formüllerle belirlenir. Değişen uluslararası koşullarla yeniden tanımlanmaz. Bilim, çevre ve refah düzeyinin artışı, uluslararası cemaatin üyesi olma, henüz "çıkar" tanımında ağırlığı olan kavramlar haline gelmiş değildir.

- Güç ve güç dengeleri caydırıcılık bağlamında kullanılır. Güçten kasıt daha çok askeri ve ekonomik güçtür. "Yumuşak güç" (*softpower*) denilen ve bir ülkenin çıkarları doğrultusunda çevresine yeni süreçler yaratarak şekil verebilmesi Türk dış politikasının "güç" tanımında henüz yerini alamamıştır.

- Dış politika analizlerinde bir başka varsayım ise dış ülkelerle ilişkilerde karşı tarafın homojen olduğudur. Bu çerçevede karşı taraf yekpare bir ülke veya kurum muamelesi görür. Karşı tarafın içindeki farklılıklara göre siyaset yapma geleneğinin henüz oluşma sürecinde kaldığı söylenebilir.

- Aktif dış politikadan anlaşılan coğrafi kaygı ve ilgi alanlarının çeşitlenmesi anlamında "çok yönlü" dış politikadır. Geleneksel güç ile yumuşak gücü bir arada kullanarak devletin değişik siyasi aktörlerle işbirliğinden üretilen sinerji değildir.

- Genel tarz olarak Avrupa dış siyaset yapma biçimi benimsenmiştir. Dış politika mesele-prensip-tavır üçlemesi içinde algılanır ve üretilir. Amerikan tarzı

DIŞ POLİTİKA ANALİZİ ÜRETİMİ VE UYGULAMASINDA YENİ VE GELENEKSEL YAKLAŞIMLAR

	YENİ	GELENEKSEL
ÇIKAR	Toplumsal refah Bilgi Teknolojisi Çevre	Askeri Ekonomik
ÇIKARIN İFADE BİÇİMİ	Değişebilir amaçlar	Tavırlar Davalar
GÜÇ	Yumuşak güç (Süreçler yaratma ve etkileme)	Klasik güç (Askeri, ekonomik, nüfus)
ULUSLARARASI İLİŞKİLER	Süreçlerden oluşur	Dengelerle tanımlanır
DIŞ SİYASET REFLEKSİ	Pro-aktif	Reaktif, Pasif
DEVLET	Uluslararası çevresini biçimlendirir	Uluslararası çevre devletleri etkiler
DIŞ SİYASET YAPMA ANLAYIŞI	Amaç, süreç, eylem	Mesele, prensip, tavır
DIŞ SİYASET ARAÇLARI	Tamamlayıcı diplomasi Önleyici diplomasi Arabuluculuk Uyuşmazlık çözümü	Kriz yönetimi Caydırıcılık Stratejik ittifak Denge siyaseti
AKTİF DIŞ POLİTİKA	Çok yönlü dış politika	Değişik aktörlerle işbirliğinden doğan sinerji

olan amaç-süreç-eylem üçlemesi Türkiye'nin dış politika üretme kültürüne pek fazla girememiştir.

• Genelde uluslararası ilişkilerde devletin konumunun "edilgen" yani dış olaylardan etkilenen bir konum olduğu varsayımı mevcuttur. Devletin uluslararası sistemi çıkarları doğrultusunda etkileme ve geliştirme gücü olduğu anlayışı çok hakim değildir.

• Dolayısıyla dış politikanın genel üslubu savunmacı, statik ve reaktiftir. Pro-aktif dış politika üretme ve önleyici diplomasi süreçleri henüz oluşturulmamıştır. Bu bağlamda politika oluşturulması söz konusu olduğunda akla ilk gelen araçlar yine realist anlayışın kabullendiği caydırıcılık, stratejik işbirliği, sınırlı kriz yaratma, propaganda gibi yöntemlerdir ki, bunlar da

genellikle dış politikanın milli savunma stratejisi ile

Bölgesel olarak Türkiye'nin bulunduğu alan hızlı değişim dinamiklerini barındıran, ancak Soğuk

Savaş sonrası paylaşımların henüz bitmediği

karmaşık bir yapıya sahiptir.

özdeş sayılmasına ve tavrın buna bağlı olarak oluşturulmasına yol açar.

TEK KUTUPLU DÜNYA VE ABD DIŞ POLİTİKASI

Soğuk Savaş'ın bitiminde tek süpergüç olarak kalan Amerika Birleşik Devletleri sonraki dönemde doğal olarak çeşitli doktrinlerle gücünü korumak, sürdürmek ve arttırmaya yönelik siyasetler benimsedi. Bunlardan bir tanesi de liberal demokrasilerin çoğalması, yani dünyada Amerika'nın benimsediği ekonomik ve siyasi ilkeleri paylaşan aktörlerin çoğalmasını teşvik etmek oldu. Bunu gerçekleştirmek amacıyla yeni ülkelerin bu kulübe üye olması ve mevcut üyelerin katılımlarının devamının sağlanmasına yönelik girişimler ABD dış politikasında önem kazandı. Bu bağlamda bölgesel çatışmaların uzlaşmacı çözümü veya sürdürülebilir barış gibi hedefler önemli dış politika misyonları haline geldi. Çünkü çatışma bölgesel güvenliğe tehdit oluşturduğu gibi, demokratik kurumların ve kültürün oluşmasına da önemli bir engel teşkil ediyordu.

ABD Soğuk Savaş sonrasında uyuşmazlık çözümü hedefini benimseyince özellikle Başkan Clinton yönetimi sırasında ciddi bir arabulucu rolünü de üstlendi.

Bosna, Kıbrıs, Türk-Yunan, İsrail-Filistin, Kuzey İrlanda, Yunanistan-Makendonya gibi uyuşmazlıklarda Amerika aktif arabuluculuk yaptı ve çatışma çözüm yöntemlerini bir dış politika mühendisliği çerçevesinde kullanmaya başladı. Bu dönemde Türkiye de yeni dış politika stilinden nasibini almış en önemli dış politika konularında, örneğin İmia/Kardak krizinde, Kıbrıs uyuşmazlığında, Ege sorununda, Avrupa Birliği ile olan sorunlarında, dış politikasını ABD arabuluculuğu eşliğinde yürütmek durumunda kalmıştı.

Amerika'nın özkaynaklarını bölgesel sorunlara doğrudan müdahalelerde kullanmasının iç politikada problem yaratabilmesi ABD'nin bölgesel partnerlere duyduğu ihtiyacı arttırdı. Bu bağlamda örneğin İngiltere zaten var olan iyi ilişkilerinin üzeri-ne resmen bölgesel partner rolüne de soyundu. Britanya hükümeti "öncü devlet" rolünü gönüllü olarak üstlendiğini başba-

kan Tony Blair'in Kasım 1999'da yaptığı konuşma ile dünyaya duyurdu. Bu teşebbüs Washington'da olumlu karşılandı. Oysa bu role kendiliğinden soyunan Avustralya ABD tarafından aynı sı-caklıkla karşılanmadı. Sonuçta bugünkü uluslararası sistem merkezi ABD olan tek kutuplu bir sistem olarak algılanmaya başladı. Bu sistemin devamını ABD bölgesel devletlerle işbirliği içinde sağlamaya çalışıyor. Bu devletler genelde ABD tarafından "seçilmiş"lerden oluşuyor. Türkiye de bu anlamda ABD'nin doğal part-nerlerinden bir tanesi.

TEK KUTUPLU DÜNYADA TÜRKİYE

Türkiye açısından Soğuk Savaş sonrası uluslararası yapı genelden özele doğru şu parametreleri ortaya çıkarmaktadır:

• Türk dış siyaseti Soğuk Savaş sonrası ABD merkezli tek kutuplu yapının içinde uygulama alanı bulmaktadır.

• Türkiye ABD gözünde doğal bölgesel partnerdir, Bölgenin güvenliği için Türkiye'nin barış ve istikrarı aktif olarak sağlaması beklentisi vardır.

• Arabulucu eşliğinde diplomasi Türk dış politikasında ağırlığı her geçen gün daha da artan bir yapıdır. Arabuluculuk en geniş tanımı ile üçüncü aktörlerin uzlaşmazlıklara barışçıl müdahalesidir. Bu bağlamda Türkiye Kıbrıs, Yunanistan ve AB üyeliği gibi çoğu önemli dış politika konularını ABD'nin veya BM, AB gibi diğer kurumların arabuluculuğu eşliğinde götürmektedir. Örneğin ABD Türk-Yunan anlaşmazlığının çözümünde her iki tarafı çeşitli platformlarda biraraya getirmektedir. İki ülkenin askeri üst düzey yetkili-

Kıbrıs politikalarının değişmez baş aktörü ...

lerini NATO çerçevesinde buluşturan bir süreç oluşturulmuştur. Aynı şekilde ABD tamamlayıcı diplomasi kanallarını kullanarak iki kesimin sivil toplum kuruluşlarının bir araya gelmesini sağlamaktadır.

• Bölgesel olarak Türkiye'nin bulunduğu alan hızlı değişim dinamiklerini barındıran, ancak Soğuk Savaş sonrası paylaşımların henüz bitmediği karmaşık bir yapıya sahiptir.

Diğer bir yapının sunduğu parametreler içinde Türkiye'nin aşağıdaki işlevsel prensipleri benimsemesi gerekir:

Dış siyasette yeni kavramları da kullanmak | Türk dış politikasının yukarıda belirlenen genel yapı içerisinde eski ve yeni siyaset yapma araçlarını birlikte etkin bir şekilde kullanması gerekmektedir. Ülkenin çıkarları

dendiğinde yeni çıkar tanımları yapabilmek, bu çıkarların elde edilmesinde uygulanacak siyasete karar ve-rip eyleme geçmek ülkenin güvenlik çevresini yeniden kavramsallaştırmak artık kaçınılmazdır. Dış politikayı yeni bir eksene kaydırmak yeni risk unsurları içerir. Dolayısı ile geçiş döneminde doğabilecek riskleri bertaraf edecek ve bölgenin siyasi durumu icabı öngörü-lemeyen tehditlere karşı hazır bir ordunun bulundurulması da şarttır. Burada ordunun görevi savunmacı siyasetten uzaklaşıp pro-aktif çok boyutlu siyasete geçmenin olası risklerini bertaraf etmektir. Bir başka de-yişle görünmez krizlere hazır bir ordu ve bu krizlere gir-meye izin vermeyecek diplomasi süreçlerinin birlikte varolması gerekmektedir.

Günümüz koşullarında milli savunma politikası ve dış politikanın eşdeğer algılanması ve uygulanması

Türkiye'nin ulusal çıkarlarının doğru değerlendirilebilmesinin ve tanımlanabilmesinin önünü kapatmaktadır.

Toplumsal refah uluslararası çıkar tanımında üstünde öncelikle durulması gereken bir olgudur. Bu bağlamda Kıbrıs sorunu, AB ilişkileri ve Ege konularını ilginç bir tablo ortaya koymaktadır. Türkiye Kıbrıs'ta son yirmi yedi yıldır savaş yaşanmamasını Barış olarak adlandırarak, elde ettiği stratejik üstünlüğü eliyle değiştirmeye yanaşmıyor. Sadece caydırıcılık esası üzerine kurulmuş bu barış Soğuk Savaş sonrasında uluslararası camia tarafından sorgulanıyor. Kıbrıs'ta mevcut düzenin değişimi Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğinde gerek doğrudan gerekse dolaylı en önemli sorunlarından birisi halini almıştır. Klasik güç metaforu içinde siyaset yapan Türk karar vericileri açısından bu konuda atılan her adım sahip olunan gücü kendi eliyle geri vermek anlamı taşımaktadır. Ancak bu gücü elde tutmanın maliyetine ve kaçırılan kazanca bakıldığında ortaya ilginç bir tablo da çıkmaktadır.

Statükoda ısrar yani klasik güçlü olma durumu "tehlikeli" komşunun hergün daha zenginleşmesi, Türkiye'nin de çok önemli bir pastadan pay alması demektir. Karar, gerçekleşme olasılığı tam kestirilemeyen bir Türk-Yunan savaşını kazanmak için korunmaya çalışılan askeri güç ile bunun sonucu çekilen ekonomik, sosyal ve siyasal güçsüzlük arasındadır. Bu bağlamda, "ya olursa" mantığı üzerine kurulmuş bir savaş senaryosu icabı Kıbrıs'a atfedilen stratejik önem söyleminin doğruluğu, olasılığı ve gerçeklik derecesi halen kamuoyu indinde açık değildir. Yine aynı şekilde Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz güvenliğindeki önemi konusu şu haliyle tamamen spekülasyonla bir söylemdir.

Strateji ve güvenlik konularının Silahlı Kuvvetlerin tekelinden çıkması bu nedenle de çok önemlidir. Bugünkü konjonktürde iyi strateji bilmek savaş kazanmaktan çok barış yapmak bağlamında önemlidir. Güvenlik hesapları sonuçta bazı askeri ve siyasi varsayımlar çerçevesinde teknik kapasitelerin karşılaştırılması ve olası senaryolarla durum değerlendirmesi demektir. Bu denklemin askeri teknik kapasite kısmı objektif teknik bilgi anlamına gelir ve çizilen senaryoların geçerliliği ve inandırıcılığı açısından çok önemlidir. Bu bilgiye en çok kim sahipse senaryoları, dolayısı ile siyaseti biçimlendirme gücü ondadır. Güvenlikle ilgili kararlar klasik anlamda ordunun görevidir. Ancak bu bağlamda Türkiye'de sivillerin ciddi şekilde ev ödevlerini yapmaya başlamaları da gerekmektedir. Örneğin Dışişleri Bakanlığı'nın kendi bünyesinde güvenlik uzmanları yetiştirmesi gerekmektedir. Bu adımlar sonuçta dış politika üretimi sürecinde hangi kurumun görüşünün daha ağırlıklı

olacağı ile ilgilidir. Objektif bilgiye sahip olmak her türden pazarlıkta güçlü olmak anlamına da gelir. Silahlı Kuvvetler bunun farkına çok önceden vardıklarından dış politika konularını kendi bünyelerinde çalışmak üzere kurumsallaşmaya gitmişler ve kendi kapasitelerini yarattı.

Uluslararası İlişkilerde sorunlara taraf olan ülkelerin veya kurumların homojen birer yapı içinde olmadığı, pek çok sesi bir arada barındırdığı bir gerçektir. Türkiye çok koldan değişik görev güçleri süreçleri oluşturmak ve sistematik olarak amacı doğrultusunda çok boyutlu ilişkiler kurmak durumundadır. Karşı taraftan gelen en uç sesi tek anlamlı ses olarak almak ve sadece buna yönelik tepki vermek veya politika üretmek verimsiz bir dış siyasete denk gelir.

Amaç-süreç-eylem prensibinin diline hakimiyet | Bu dile hakimiyet hem bu aracın gerektiği zaman Türkiye'nin dış politikasında kullanılabilmesi hem de ABD'nin dış politika davranışlarının doğru tercüme edilmesi açısından önemlidir. İkinci noktadan başlayacak olursak: Pragmatik bir yaklaşım olan Amaç-süreç-eylem yapısı daha önce de değindiğimiz gibi ABD'nin dış siyaset yapma biçimini betimleyen sürecidir. ABD bu yaklaşımını klasik güç araçları ile yeni güç araçlarını— çatışma çözümü vasıtalarını— duruma göre harmanlamak sureti ile uygulamaya geçirmektedir. Türkiye açısından ABD ile ilişkilerin optimize edilmesi için ABD'nin dış politika davranışlarının doğru tercümesi şarttır. Örneğin bu dile va-kıf olmamak ABD'nin bir ülkeye olan ilgisinin "stra-tejik koalisyon" kurmak şeklinde yorumlanmasına neden olabilir. Halbuki aynı olay ABD açısından yapmayı düşündüğü arabuluculuk için güven arttırıcı önlem anlamı taşıyabilir. Aynı şekilde, Türkiye açısından bu konudaki yanlış bir gözlem veya yanlış algılamalar yanlış siyaset üretimine neden olabilir. ABD'nin bir ülkeyi siyasi ve ekonomik açılardan desteklemesi ABD'nin "yeni bölgesel stratejisi" olarak tanımlanabilir. Ancak aynı davranış bir bölgesel sorunun çözülebilmesi için taraflardan birinin güçlendirilmesi (*empowerment*) anlamına da gelebilir. Dolayısı ile yeni davranışların yeni kavramlarla deşifre edilmesi önemlidir.

Bu yeteneğe kıta Avrupa'sının henüz sahip olduğu söylenemez. İki dilden de anlayan bir devlet olmak Türkiye açısından kendi başına bir avantaj yaratır. Bu ABD'nin doğrudan taraf olduğu uyuşmazlıkların çözümünde Türkiye'ye doğrudan arabulucu statüsü kazandırır; uzun vadede AB ve ABD arasında İngiltere'nin rolüne koşut bir rol po-

tansiyel olarak Türkiye için de mevcuttur. Kuşkusuz böyle bir konum da bizatihi bir güç kaynağıdır.

Diğer bir konu da amaç-süreç-eylem yaklaşımı-nın gerektiği durumlarda Türk dış politikasında kullanılabilmesidir. Bu bağlamda ulusal çıkarların statik tavır veya dava biçiminde değil, değişen ulus-lararası koşullarda ulusal amaçlar şeklinde formü-le edilebilmesi önem kazanmaktadır. Olayların den-geler metaforu ile değil süreç metaforu ile değerlendirilmesi; değişken uluslararası dinamik-le-re uygun değişken çok boyutlu uluslararası politika üretilmesi; çıkar tanımının içine milli güvenliğin ya-nısına ulusal yaşam kalitesi, çevre ve bilgiye dayanan teknolojinin de katılması; aktif siyasetten çok boyut-lu siyasetin anlaşılması, siyaset yapısına geleneksel güçlerin yanında önleyici diplomasi, arabuluculuk, tamamlaya diplomasi gibi yeni siyaset araçlarının katılması; ve reaktif dış politikadan pro-aktif dış politikaya geçilmesi önemli adımlardır. Bütün bu çerçeve içinde bakıldığında, örneğin son zamanlar-da Suriye'nin Türkiye ile iyi ilişkiler içine girmesi İsrail'i "dengelemek" amaçlı bir stratejik karar olarak da görülebilir veya aynı hareket genç başkan Beşar'ın ülkesinin demokratik açılımları için—veya İsrail ile ileride gerçekleştirilebilecek bir barış için—Türkiye'yi potansiyel aracı ülke olarak görmesinden de kaynak-lanabilir.

Arabuluculuk eşliğinde dış politikanın inceliklerine hakimiyet | Arabulucu eşliğinde diplomasi aracsız diplomasiye göre değişik ve karmaşık bir yapı içerir. Soruna doğrudan taraf olan ülkeler arabuluculuk ku-rumunu kendi çıkarlarına en uygun şekilde kullan-ma durumundadır. Dolayısı ile arabuluculuk istenip istenmediği, isteniyorsa kimin arabuluculuğunun istendiği, arabulucunun gündemine nasıl ve ne yönde müdahale edileceği, arabulucunun ne zaman devre-ye sokulacağı ve hangi tür arabuluculuk rolünün arzulandığı gibi konularda arabulucuyla izlenmesi gereken siyasetin incelikleri diplomasinin alet çanta-sına eklenmelidir. Örneğin Kıbrıs konusunda ABD, Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler ve İngiltere'nin özel temsilcileri zaman zaman aktif arabuluculuğa soyunuyor. Türkiye bu durumu kendi çıkarları doğ-rultusunda biçimlendirmelidir. Bu bağlamda AB ile Türkiye uluslararası ilişkilerde aynı dili konuşan iki kurumdur. Prensip-mesele-tavır esasına dayanan bu tarz karşılıklı uygulandığı zaman son derece verim-siz kalabilmekte ve kırıncı sonuçlar verebilmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin mümkün olduğu kadar AB arabuluculuğundan kaçınması gerekir.

Türkiye'nin uluslararası çevresini şekillendirme ro-lü Türkiye'nin ulusal çıkarları sürdürülebilir barış ve istikrarın olduğu bir bölge yapısı gerektirir. Bu statü-konun devamı anlamına gelen negatif barıştan farklı bir amaçtır. Türkiye'nin bölgede sorunların barışçıl yöntemlerle halli ve ortak kazançları arttırarak birlik-te varolma ilkelerinin tohumlarını atması, ve sistema-tik olarak yeşermesine destek vermesi gerekir. ABD'nin Soğuk Savaş sonrası siyasetinin yapısı böyle bir açılı-ma gerekli uluslararası altyapıyı hazırlamış ve konjonk-türel bir fırsat sağlamıştır. Bu fırsattan yararlanmak için Türkiye uluslararası yapıdan doğan avantajlarını kul-lanmalıdır. Arabuluculuk, sorunların barışçıl halli ve çatışma çözümü gibi uzlaştırıcı roller bu bağlamda kullanılabilir, araçlardır. Bu uluslararası davranış mo-delleri doğrudan Türkiye nin kendi öz çıkarları ile ör-tüşür.

Birinci çıkar Türkiye nin içinde rahat ettiği ulus-lararası düzenin kurulması ve devamıdır. Uluslarara-sı normların ve ilkelerin devamı bu anlamda önemli-dir. İkinci çıkar ise, enternasyonalist politikaların Türkiye nin prestijini arttırmasıdır. Bu şekilde ülke-nin bulunduğu bölgede lider konumu pekişir, süper güçlerle ilişkilerinde güç sahibi olur. Türk dış politi-kasının bu bağlamda atılmış adımları mevcuttur. Ko-sova'ya barış koruma gücü gönderilmesi, Karadeniz işbirliği ve Kafkas işbirliği girişimleri bu kapsamda an-lamlı örneklerdir. Bu tür siyasi davranışlar pek çok ko-nuda sürdürülebilir. Örneğin İran ve Amerika son on yıldır kapalı kapılar ardında ilişkilerini düzeltme ara-yışı içindedirler. Türkiye bu yakınlaşmada potansiyel etkinliği olan bir aktördür. Bunun yanı sıra, Filistin ile İsrail arasında yardımcı arabuluculuk (co-mediati-on), İsrail ile Kuzey Afrika ülkeleri arasında veya Kafkaslarda arabuluculuk Türkiye'nin üstlenebilece-ği diğer olası rollerdir. Bu bağlamda arabuluculuk ro-lünün içeriği, diğer barışçıl müdahalelerden (hakem-lik, kolaylaştırıcılık, ombudsman) farkı, izlenecek sürecin özellikleri, yapısı, amacı, diğer arabuluculuk girişimleri ile eşgüdümü gibi yeni tanım, kavram ve be-cerilerin diplomasinin araçları arasına katılması gerek-mektedir. Bu amaca yönelik olarak emekli diplomat-ların ve siyasetçilerin "tamamlayıcı diplomasi" oluşturmak hedefiyle kurumlar oluşturmaları elzem-dir. Devletin gayri resmi diplomasi yürütmek istedi-ği durumlarda bu kurumlarla işbirliği içinde ek süreç-ler oluşturulması dış siyaset üretimine esneklik ve yaratıcılık katar.

Bu yazı doksanların sonlarından bu yana Türk Dış politikası konusunun Türk kamuoyuna yansıdığı bi-çimi ile nasıl tartışıldığı konusunda bir gözlemler baş-ladı. Mevcut tartışma platformunun yapısı ve varsa-

yımları konusuna değinildikten sonra dış politika üretimi ve uygulaması konularında yeni işlevsel dış po-litika önerileri ile noktalandı. Amacı Türk dış poli-tikası üretimine ve tartışmalarına tamamlayıcı bir perspektif sunmak ve bu perspektifin kavramlarını betimlemektir. Belki bir başka amaç da bu yeni yak-laşımın pratik geçerliliği konusunda bir tartışma zem-

ini açmaktır. Bu bağlamda bu perspektifin daha detay-landırılması, geçerliliğinin koşullarının saptanması, şeffaflık, katılım ve kurumsal kapasite sorunları ile ilişkilendirilmesi, yapısal ve kurumsal şart ve kısıtlarının çalışılması, yeni ABD yönetiminin uluslararası ön-celiklerine göre değerlendirilmesi gelecekte ele alınması gereken konulardır.

Daha Fazla Bilgi İçin

Soğuk Savaş sonrası Türk dış politikası için, Kemal Kirişçi "New patterns of Turkish Foreign Policy Behavior"; Çiğdem Balım, Ersin Kalaycıoğlu, Cevat Karadaş, Gareth Winrow, Feroz Yasmee (der.) *Turkey: Political, Social and Economic Challenges in the 1990's* (New York: E.J. Brill, 1995); Şule Kut ve Gencer Özcan (der.) *En Uzun On Yıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar* (İstanbul: Boyut Kitapları, 1998); Faruk Sönmezoğlu (der.) *Değişen Dünya ve Türkiye* (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1996) ve yine aynı yazarın *Türk Dış Politikasının Analizi* (İstanbul: Der Yayınları, 1994) adlı kitaplara bakabilirsiniz.

Türk -Amerikan ilişkileri için, Morton Abramovvitz *Turkey's Transformation and American Policy* (New York: The Century Foundation Press, 2000).

Amerikan güvenlik politikası için, "US Security Policy: Challenges for the 21st Century" için-de *The Making of US Foreign Policy (US Foreign Policy Agenda, Electronic Journal of the U.S. Information Agency*, vol. 5, no. 1 March 2000). Makale, <http://usinfo.stat.gov/journals/itps/0300/ijpe/toc.htm> adresinden bulunabilir. Amerikan arabulucu rolü için: Amitai Etzi-oni'nin "Mediation as a World Role for the United States" (*Global Issues in Transition*, No. 17, 1995). Amerika'nın dış politikasında çatışma çözümü konusunda, "American Perspective on Conflict Resolution" (*US Foreign Policy Agenda, Electronic Journal of the US Information Agency*, vol. 1, no. 19, December 1996). Makale, <http://www.usia.gov/journal/itps/1296.htm> adresinden bulunabilir.

Uluslararası ilişkilerde devletin rolü için: John M. Hobson'un *The State and International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000)

İngiltere'nin yeni dış politika esasları ile ilgili Başbakan Tony Blair'in, 22 Kasım 1999 Guild-hall Londra'da yaptığı konuşma için: <http://www.fco.gov.uk/news/speechtext.aspt3026>

Tamamlayıcı diplomasi tabiri "*second track diplomacy*" yerine kullanılmıştır. Önleyici dip-lomasi "*preventive diplomasi*" yerine kullanılmıştır. Bu konular için Michael Lund "Preventive Violent Conflicts: A Strategy for Preventive Diplomacy" (Washington D.C. USIP Press) adlı çalışmaya bakınız.

Arabuluculuk için, Christopher Moore *The Mediation Process* (San Fransisco: Jossey-Bass, 1986); Chester A. Crociker, Fen Osler Hampson and Pamel Aall derlediği *Managing Global Cha-os: Sources of and Responses to International Conflict* (Washington D.C: USIP Press, 1996) için-de Zartman William ve Saadia Touval "International Mediation in the Post Cold War Era"; Ja-cop Bercovitch'in derlediği *Resolving International Conflicts: The Theory and Practice of Medi-ation* (London: Lynee Rienner 1996) içinde Kriesberg Louis "Varieties of Mediating Activities and Mediators in International Relations"; William Zartman and Louis Rasmussen derlediği *Pe-acemaking in International Conflict: Methods and Techniques* (Washington D.C: USIP Press, 1997) içinde Bercovitch Jacob'un "Mediation in International Conflict" adlı çalışmalarına bakabilirsiniz.